

**SCIENCE
PROBLEMS.UZ**

ISSN 2181-1342

 Actual problems of social and humanitarian sciences
Актуальные проблемы социальных и гуманитарных наук

Ijtimoiy-gumanitar fanlarning dolzARB muammolari

Jild 3, Son s/8

2023

SCIENCEPROBLEMS.UZ

**ИЖТИМОЙ-ГУМАНИТАР ФАНЛАРНИНГ
ДОЛЗАРБ МУАММОЛАРИ**

№ S/8 (3)-2023

**АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ СОЦИАЛЬНО-
ГУМАНИТАРНЫХ НАУК**

ACTUAL PROBLEMS OF HUMANITIES AND SOCIAL SCIENCES

ТОШКЕНТ-2023

БОШ МУҲАРРИР:

Исанова Феруза Тулқиновна

ТАҲРИР ҲАЙЪАТИ:

07.00.00-ТАРИХ ФАНЛАРИ:

Юлдашев Анвар Эргашевич – тарих фанлари доктори, сиёсий фанлар номзоди, профессор, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Мавланов Укташ Махмасабирович – тарих фанлари доктори, профессор, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Хазраткулов Аброр – тарих фанлари доктори, доцент, Ўзбекистон давлат жаҳон тиллари университети.

08.00.00-ИҚТИСОДИЁТ ФАНЛАРИ:

Карлибаева Раја Хожабаевна – иқтисодиёт фанлари доктори, профессор, Тошкент давлат иқтисодиёт университети;

Худойкулов Садирдин Каримович – иқтисодиёт фанлари доктори, доцент, Тошкент давлат иқтисодиёт университети;

Азизов Шерзод Ўкташович – иқтисодиёт фанлари доктори, доцент, Ўзбекистон Республикаси Божхона институти;

Арабов Нурали Уралович – иқтисодиёт фанлари доктори, профессор, Самарқанд давлат университети;

Холов Актам Ҳатамович – иқтисодиёт фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD), доцент, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Шадиева Дилдора Ҳамидовна – иқтисодиёт фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD), доцент в.б., Тошкент молия институти;

Шакаров Қулмат Аширович – иқтисодиёт фанлари номзоди, доцент, Тошкент ахборот технологиялари университети

09.00.00-ФАЛСАФА ФАНЛАРИ:

Ҳакимов Назар Ҳакимович – фалсафа фанлари доктори, профессор, Тошкент давлат иқтисодиёт университети;

Яҳшиликов Жўрабой – фалсафа фанлари доктори, профессор, Самарқанд давлат университети;

Ғайбуллаев Отабек Мухаммадиевич – фалсафа фанлари доктори, профессор, Самарқанд давлат чет тиллар институти;

Ҳошимхонов Мўмин – фалсафа фанлари доктори, доцент, Жиззах педагогика институти;

Носирходжаева Гулнора Абдукахаровна – фалсафа фанлари номзоди, доцент, Тошкент давлат юридик университети;

Турдиев Бехруз Собирович – фалсафа фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD), доцент, Бухоро давлат университети.

10.00.00-ФИЛОЛОГИЯ ФАНЛАРИ:

Ахмедов Ойбек Сапорбаевич – филология фанлари доктори, профессор, Ўзбекистон давлат жаҳон тиллари университети;

Кўчимов Шуҳрат Норқизилович – филология фанлари доктори, доцент, Тошкент давлат юридик университети;

Салаҳутдинова Мушарраф Исамутдиновна – филология фанлари номзоди, доцент, Самарқанд давлат университети;

Кучкаров Рахман Урманович – филология фанлари номзоди, доцент в/б, Тошкент давлат юридик университети;

Юнусов Мансур Абдуллаевич – филология фанлари номзоди, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Сайдов Улугбек Арипович – филология фанлари номзоди, доцент, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси.

12.00.00-ЮРИДИК ФАНЛАР:

Ахмедшаева Мавлюда Ахатовна – юридик фанлар доктори, профессор, Тошкент давлат юридик университети;

Мухитдинова Фирюза Абдурашидовна – юридик фанлар доктори, профессор, Тошкент давлат юридик университети;

Эсанова Замира Нормуротовна – юридик фанлар доктори, профессор, Ўзбекистон Республикасида хизмат кўрсатган юрист, Тошкент давлат юридик университети;

Ҳамроқулов Баҳодир Мамашарифович – юридик фанлар доктори, профессор в.б., Жаҳон иқтисодиёти ва дипломатия университети;

Зулфиқоров Шерзод Ҳуррамович – юридик фанлар доктори, профессор, Ўзбекистон Республикаси Жамоат хавфсизлиги университети;

Хайитов Хушвақт Сапарбаевич – юридик фанлар доктори, профессор, Ўзбекистон Республикаси

Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Асадов Шавкат Файбуллаевич – юридик фанлар доктори, доцент, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Утемуратов Махмут Ажимуратович – юридик фанлар номзоди, профессор, Тошкент давлат юридик университети;

Сайдуллаев Шахзод Алиханович – юридик фанлар номзоди, профессор, Тошкент давлат юридик университети;

Ҳакимов Комил Бахтиярович – юридик фанлар доктори, доцент, Тошкент давлат юридик университети;

Юсупов Сардорбек Баходирович – юридик фанлар доктори, доцент, Тошкент давлат юридик университети;

Амирорев Зафар Актамович – юридик фанлар бўйича фалсафа доктори (PhD), Ўзбекистон Республикаси Судъялар олий кенгаси ҳузуридаги Судъялар олий мактаби;

Жўраев Шерзод Юлдашевич – юридик фанлар номзоди, доцент, Тошкент давлат юридик университети;

Бабаджанов Атабек Давронбекович – юридик фанлар номзоди, доцент, Тошкент давлат юридик университети;

Раҳматов Элёр Жумабоевич - юридик фанлар номзоди, Тошкент давлат юридик университети;

13.00.00-ПЕДАГОГИКА ФАНЛАРИ:

Хашимова Диљдархон Уринбоевна – педагогика фанлари доктори, профессор, Тошкент давлат юридик университети;

Ибрагимова Гулнора Хавазматовна – педагогика фанлари доктори, профессор, Тошкент давлат иқтисодиёт университети;

Закирова Феруза Махмудовна – педагогика фанлари доктори, Тошкент ахборот технологиялари университети ҳузуридаги педагогик кадрларни қайта тайёрлаш ва уларнинг малакасини ошириш тармоқ маркази;

ОАК Рўйхати

Мазкур журнал Вазирлар Маҳкамаси ҳузуридаги Олий аттестация комиссияси Раёсатининг 2022 йил 30 ноябрдаги 327/5-сон қарори билан тарих, иқтисодиёт, фалсафа, филология, юридик ва педагогика фанлари бўйича илмий даражалар бўйича диссертациялар асосий натижаларини чоп этиш тавсия этилган илмий нашрлар рўйхати (Рўйхатга) киритилган.

**Ижтимоий-гуманитар фанларнинг
долзарб муаммолари** электрон журнали
1368-сонли гувоҳнома билан давлат
рўйхатига олинган.
Муассис: "SCIENCEPROBLEMS TEAM"
масъулияти чекланган жамият.

Тайланова Шохида Зайниневна - педагогика фанлари доктори, доцент.

19.00.00-ПСИХОЛОГИЯ ФАНЛАРИ:

Каримова Васила Маманосировна – психология фанлари доктори, профессор, Низомий номидаги Тошкент давлат педагогика университети;

Ҳайитов Ойбек Эшбоевич – Жисмоний тарбия ва спорт бўйича мутахассисларни қайта тайёрлаш ва малакасини ошириш институти, психология фанлари доктори, профессор

Умарова Навбаҳор Шокировна – психология фанлари доктори, доцент, Низомий номидаги Тошкент давлат педагогика университети, Амалий психологияси кафедраси мудири;

Атабаева Наргис Батировна – психология фанлари доктори, доцент, Низомий номидаги Тошкент давлат педагогика университети;

Қодиров Обид Сафарович – психология фанлари доктори (PhD), Самарканд вилоят ИИБ Тиббиёт бўлими психологик хизмат бошлиғи.

22.00.00-СОЦИОЛОГИЯ ФАНЛАРИ:

Латипова Нодира Мухтаржановна – социология фанлари доктори, профессор, Ўзбекистон миллий университети кафедра мудири;

Сеитов Азамат Пўлатович – социология фанлари доктори, профессор, Ўзбекистон миллий университети;

Содиқова Шоҳида Мархабоевна – социология фанлари доктори, профессор, Ўзбекистон халқаро ислом академияси

23.00.00-СИЁСИЙ ФАНЛАР

Назаров Насридин Атакулович -сиёсий фанлар доктори, фалсафа фанлари доктори, профессор, Тошкент архитектура қурилиш институти;

Бўтаев Усмонжон Хайруллаевич -сиёсий фанлар доктори, доцент, Ўзбекистон миллий университети кафедра мудири.

Таҳририят манзили:

Тошкент шаҳри, Яккасарой тумани, Кичик Бешёғоч кўчаси, 70/10-уй. Электрон манзил:
scienceproblems.uz@gmail.com

Телеграм канал:

https://t.me/scienceproblems_uz

МУНДАРИЖА

07.00.00 – ТАРИХ ФАНЛАРИ

<i>Намазова Умида Нормуродовна</i>	
ФРАГМЕНТЫ ИЗ ИСТОРИИ САМАРКАНДСКОГО ГОСУДАРСТВЕННОГО УНИВЕРСИТЕТА ВЕТЕРИНАРНОЙ МЕДИЦИНЫ, ЖИВОТНОВОДСТВА И БИОТЕХНОЛОГИЙ (1929-1945 ГОДЫ).....	10-15
<i>Эрназаров Туйгун Раджабович</i>	
ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ ТАМОЖЕННОЙ СЛУЖБЫ ТУРКЕСТАНСКОГО ГЕНЕРАЛ- ГУБЕРНАТОРСТВА: КЛЮЧЕВЫЕ МОМЕНТЫ И ДОСТИЖЕНИЯ	16-21
<i>Хужсаниязов Уктам Ешбаевич</i>	
“ҚОРАҚАЛПОҚФИЛЬМ” СТУДИЯСИ ҲУЖЖАТЛИ ФИЛЬМЛАРИДА ТАРИХИЙ МАВЗУЛАР ТАЛҚИНИ	22-27
<i>Шаимкулов Азамат Холмуратович</i>	
ҚАЙТА ҚУРИШ ДАВРИ МАТБУОТИДА ИҚТИСОДИЙ МАСАЛАЛАР ТАЛҚИНИ	28-38
<i>Муродов Ҳалим Салимович</i>	
ТУРИЗМ РИВОЖИ ТАРИХИГА БИР НАЗАР	39-46
<i>Юлдашев Сайданварбек Баҳромжон ўғли</i>	
ФАРФОНА ВОДИЙСИНИНГ- ҚОРАХОНИЙЛАР ТОМОНИДАН ЗАБТ ЭТИЛИШИ ТАРИХИДАН	47-51
<i>Shonazarova Nargiza</i>	
TOSHKENT SHAHRIDA “OBOD MAHALLA” DASTURI VA UNING IJROSI XUSUSIDA AYRIM MULOHAZALAR	52-57
<i>Axmadova Nafisa Axmad qizi</i>	
O’ZBEKISTON VA FRANSIYA MADANIY ALOQALARINING RIVOJLANISHI	58-64
<i>Qodirova Ra’no Mamirjonovna</i>	
O’ZBEKISTON SSR MAKTABLARIDA 1930-YILLARNING IKKINCHI YARIMIDA TARIX FANINING O’QITILISHI	65-70
<i>Yunusxo’jayev Habibulla Zafar g’o’li</i>	
SHARQDA KUCHLI IJTIMOIY HIMoya TIZIMI TARIXI	71-75
<i>Нарбеков Абдикамил</i>	
НАЦИОНАЛЬНАЯ ПОЛИТИКА СОВЕТСКОГО ГОСУДАРСТВА В ТУРКЕСТАНЕ И ЕГО СУЩНОСТЬ	76-80
<i>Alimova G’unchaxon Baxadirovna</i>	
JAMIYAT TARAQQIYOTINING TARIXIY RIVOJLANISH ASOSLARI DIN VA DAVLAT MISOLIDA	81-85
<i>Jumanazarova Fotima</i>	
XOTIN QIZLAR BANDLIGINI TA’MINLASH TIZIMINING SHAKLLANISH JARAYONI VA RIVOJLANISH BOSQICHLARI	88-93

08.00.00 – ИҚТИСОДИЁТ ФАНЛАРИ

<i>Ziyodilloev Khushnud Rahimboevich</i>	
PORTFOLIO OPTIMIZATION OF COMMERCIAL BANK CREDITS: A LITERATURE REVIEW	94-100

*Hamrayev Amirzoda*ISLOMIY MOLIYA XIZMATLARINI KO'RSATUVCHI TASHKILOTLAR KAPITAL STRUKTURASI
SAMARADORLIGI TAHLILI 101-109*Xaitboeva Nigora Bakmatatovna*TÝÝKIMACILIK SAHOAT KORXONAЛАРИДА МАРКЕТИНГ СТРАТЕГИЯСИДАН
ФОЙДАЛАНИШ БҮЙИЧА ХОРИЖИЙ МАМЛАКАТЛАР ТАЖРИБАЛАРИ 110-119*Xalilov Qahramon Qurbanboyevich*MINTAQADA TURIZM HUNARMANDCHILIK KLASTERINI SHAKLLANTIRISHNING
DESTINATSION MODELI 120-132*Mahmudov Tursunpuлат Davronovich*

ИНВЕСТИЦИЯ МАНBALARINING MINTAҚA ИҚТISODIЁТИГА ТАЪСИРИ 133-144

*Ishchanova Salomat*KICHIK BIZNES VA XUSUSIY TADBIRKORLIKNI RIVOJLANTIRISHDA MARKETING
FAOLIYATINING O'RNI 145-150*Mўйдинова Зилола Воҳид қизи*ЧЕГАРА БОЖХОНА ПОСТЛАРИ ФАОЛИЯТИДА "АВТОМАТЛАШТИРИЛГАН ЙЎЛОВЧИ
ҲАРАКАТИ" МОБИЛ ИЛОВАСИНИ ЖОРИЙ ЭТИШ ОРҚАЛИ ИҚТISODIЙ ТАҲЛИЛНИ
ТАКОМИЛЛАШТИРИШ 151-158*Samandarov O'gabek, Ismoilov Shohjahon*

TURIZMNI RIVOJLANTIRISH OMILLARI VA ULARNING O'ZIGA XOS JIHATLARI 159-164

09.00.00 - ФАЛСАФА ФАНЛАРИ*Saidova Kamola Uskanbaevna*ФЕНОМЕН СВОБОДЫ ДЛЯ ЧЕЛОВЕКА И ОБЩЕСТВА:
КОМПАРАТИВИСТСКИЙ АНАЛИЗ 165-173*Omonturdiyev Orzu G'afforovich*INSONNING MA'NAVIY MOHIYATINI SHAKLLANTIRISHDA
QADRIYATLARNING AHAMIYATI 174-179*Ochilova Guzal Aralovna*ЮКСАК МА'ННВАИЯТ-МАНФААТЛАР БИРЛИГИНИ
ТАЪМИНЛАШНИНГ МУҲИМ ОМИЛИ 180-185*Nurmatova Umida Jalolidinovna*

MUTOLAA, SAVODXONLIK VA TA'LIMNING ANTINOMIK XUSUSIYATLARI 186-192

Vafayeva Dilafruz Artikovna

AHMAD YASSAVVIFIY TA'LIMOTIDA MA'NAVIY BARKAMOLLIK 193-198

*Karimov Zafarbek Ataboyevich*IJTIMOIY-PSIXOLOGIK MEXANIZMLARINING SOG'LOM TURMUSH TARZINI
SHAKLLANTIRISHDAGI AHAMIYATI 199-202*Bozorova Ro'zigul Sharofovna*

MEHRSIZLIK HODISASINI KELTIRIB CHIQARUVCHI OMILLAR 203-212

Xudoyberdieva Anorabonu Hayotovna

DINIY MANBALARDA IJTIMOIY HAMKORLIK O'YALARI 213-218

Tursunkulova Shaxnoza Tuychiyevna

TASAVVUF FALSAFASIDA GO'ZALLIKNING IMMANENT JIHATLARI 219-224

Dehqonov Behzod Baxtityorovich

YANGI O'ZBEKISTONDA UCHINCHI RENESSANS POYDEVORINI QURISHDA YETTI PIRNING
BAG'RIKENGLIK G'OYALARINI O'RNI VA AHAMIYATI 225-230

Abdullayeva Firuza Sharipovna

NASIRIDDIN TUSIYNING IDROK NAZARIYASI VA KOMILLIK FALSAFASI 231-236

Murtozayev Shahobiddin Baxriddinovich

SHIHOBUDDIN UMAR SUXRAVARDIYNING "AVORIF UL -MAORIF" ASARI VA UNDA ILGARI
SURILGAN G'OYALAR 237-243

Ибрагимов Солижон Эргашович

АХБОРОТ ХУРУЖИ ВА "ОММАВИЙ МАДАНИЯТ" ТАҲДИДИ 244-251

10.00.00 - ФИЛОЛОГИЯ ФАНЛАРИ

Qodirova Mukaddas Tog'ayena

BIZNES DISKURSINING MURAKKAB LINGVISTIK TABIATI 252-257

Abdullayev Ikramjon Xashimjanovich

DIFFERENT APPROACHES TO THE QUANTITATIVE-STATISTICAL CHARACTERISTICS OF
PARTS OF SPEECH IN THE ENGLISH LANGUAGE 258-265

Hamroyeva Sharifa Shukur qizi

TARJIMADA MILLIY SO'ZLARNING BERILISHI (OYBEKNING "NAVOIY" ROMANI INGLIZCHA
TARJIMASI MISOLIDA) 266-271

Olimova Gulfiza Muradullayevna

BADIY SAN'AT TURLARINING XORAZM DOSTONLARIDA QO'LLANILISHI 272-281

Айниддинов Иқрориддин Шарифович

АДАБИЙ МАНБАЛАРДА АШРАФ САМАРҚАНДИЙНИНГ ТАРЖИМАИ ҲОЛИНИНГ
ЎРГАНИЛИШИ 282-287

Turaeva Dilfuza Daminovna

O'ZBEK TILIDA OBRAZLI SO'ZLARNING SEMANTIK XUSUSIYATLARI 288-295

Mahmudova Nilufarxon Ravshanovna

LISONIY GRADASIYANING MORFOLOGIK, LEKSIK-SEMANTIK SATHDA PARADIGMA
SIFATIDA NAMOYON BO'LISHI 296-305

Ashurova Maftuna Asqar qizi, Yuldashev Rustam Dilshod ugli

LINGUOCULTURAL COMPARATIVE ANALYSIS OF IDIOMS IN ENGLISH AND UZBEK
LANGUAGES 306-311

Isroilova Manzura Jamolovna

FRANSUZ PUBLITSISTIK MATNLARDA KOMPARATIV FRAZEOLOGIK BIRLIKLARNING
KOMMUNIKATIV TA'SIRI XUSUSIDA 312-317

Шамақсудова Саодат Хидоятовна

МАССМЕДИА АСПЕКТИНИНГ МЕДИАМАТН ШАКЛИГА КЕЛИШИДАГИ ЎЗИГА
ХОСЛИКЛАР 318-324

Шатова Ирина Юрьевна

ОСОБЕННОСТИ УПОТРЕБЛЕНИЯ ЛЕКСИКИ ПО РОДУ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ЛИЦ В РУССКОМ И
УЗБЕКСКОМ ЯЗЫКАХ 325-330

Nortoyeva Nodira Muhammadaliyevna

FRAZEOLOGIK DERIVATLARNI KONTEKSTLARDA ISHLATILISHINING
COGNITIV ASOSLARI 331-335

<i>Alimjanova Shohsanam Azamat qizi</i>	
КО'Р МА'NOLI IBORALARNING KOGNITIV XUSUSIYATLARI	336-340
<i>Турниязова Шахноза Нигматовна</i>	
МАТНДАГИ БОҒЛАНИШЛИЛИК ҲАҚИДА АЙРИМ МУЛОҲАЗАЛАР	341-347
<i>Mamarasulova Iroda Jumanovna, Xojimetov Sa'dulla Jumanazarovich</i>	
INGLIZ ADABIYOTI TUSHUNCHALARINING XILMA -XILLIGI	348-352
<i>Aminova Dilnoza Xikmatullayevna</i>	
THE IMPORTANCE OF INTERCULTURAL COMMUNICATION IN THE ORIGIN OF MILITARY TERMINOLOGY	353-358

12.00.00 - ЮРИДИК ФАНЛАР

<i>Исломқурова Шоҳсанам Баҳобжон қизи</i>	
ВРАЧНИНГ КАСБИЙ ЖАВОБГАРЛИГИНИ СУҒУРТА ҚИЛИШ	
ТУШУНЧАСИ ВА МОҲИЯТИ	359-365

<i>Mamataliyev To'lqin Xushmamat o'g'li</i>	
О'zbekistonda MASOFAVIY TA'LIM HUQUQIY ASOSLARINING SHAKLLANISHI	366-378

13.00.00 - ПЕДАГОГИКА ФАНЛАРИ

<i>Saidov Jur'at Sodirovich</i>	
МАКТАБГАЧА TA'LIM TASHKILOTLARIDA BOLALARGA TARBIYA	
BERISHNING O'ZIGA XOS XUSUSIYATLARI	379-384

<i>Yusupaliyeva Shaxnoza Hakimjanovna,</i>	
TEXNIK OLIY O'QUV YURLARIDA OO'ZAKI NUTQ KOMPETENSIYALARINI RIVOJLANTIRISH	
USUL VA METODLARI	385-390

<i>Таджиходжаева Эльвира Рашидовна</i>	
ОСОБЕННОСТИ ПРИМЕНЕНИЯ МЕТОДОВ ИГРОПЕДАГОГИКИ	
В ВЫСШЕМ ОБРАЗОВАНИИ	391-396

<i>Tўрахонова Барно Турсунбой кизи</i>	
БЎЛАЖАК ПЕДАГОГ-ПСИХОЛОГЛАРНИ ТАРБИЯВИЙ ФАОЛИЯТНИ ТАШКИЛ ЭТИШГА	
ТАЙЁРЛАШНИНГ ДИДАКТИК ИМКОНИЯТЛАРИ	397-406

<i>Ashurova Sitora Erkinovna</i>	
USING DIGITAL TECHNOLOGIES IN EDUCATION	407-412

<i>Каримжонова Мунаеввар Ибрагимовна</i>	
ХИЗМАТ ИТЛАРИНИ МАХСУС ЙЎНАЛИШГА ТАЙЁРЛАШДА УНГА	
ТАЪСИР ҚИЛУВЧИ ОМИЛЛАР ТАҲЛИЛИ (Божхона қўмитасининг Миллий кинология маркази мисолида).....	413-421

<i>Xamirayev Rustam Abdirazakovich</i>	
VOLEYBOLCHILARDA HARAKAT SIFATLARINI RIVOJLANTIRISHNING USLUBIY ASOSLARINI	
TAKOMILLASHTIRISH	422-426

<i>Хашимова Масуда Камилжановна</i>	
КОМПЛЕКСНЫЙ ПОДХОД К ПРОЦЕССУ НРАВСТВЕННОГО ВОСПИТАНИЯ НА ОСНОВЕ	
ИНТЕГРАЦИИ НАУК	427-435

<i>Бердиқурова Насиба Эркинжоновна</i>	
СОДЕРЖАНИЕ ПРИМЕНЕНИЯ ИННОВАЦИОННЫХ И ИНТЕГРАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В	
НАЧАЛЬНОМ ОБРАЗОВАНИИ	436-442

Saidnazarova Gulshan Bolta qizi

AL-BUXORIYNING MA'NAVIY-AXLOQIY QARASHLARINI O'RGANISH PEDAGOGIK MUAMMO
SIFATIDA 443-448

08.00.00- Иқтисодиёт фанлари

Махмудов Турсунпулат Давронович
Термиз давлат университети таянч докторанти
E-mail: set_3070@mail.ru

ИНВЕСТИЦИЯ МАНБАЛАРИНИНГ МИНТАҚА ИҚТИСОДИЁТИГА ТАЪСИРИ

Аннотация. Мақолада Сурхондарё вилоятига киритилган инвестициялар ва уларнинг манбалари таҳлил қилинган. Таҳлил жараёнида вилоят худудларида 2010-2022 йиллардаги статистик маълумотлардан фойдаланилган. Олиб борилган тадқиқотлар асосида жалб этилган инвестицияларнинг вилоят худудларидаги тақсимланишига кучли таъсир қуловчи манбалар аниқланган. Шунингдек, натижаларга кўра инвестицияларни жалб этиш кўламини ошириш бўйича таклифлар ишлаб чиқилган.

Калит сўзлар: миңтақа; инвестиция; корхона маблағлари; давлат бюджети маблағлари; аҳоли маблағлари; хорижий инвестициялар.

Mahmudov Tursunpulat Davronovich
Doctoral student of Termiz State University

THE INFLUENCE OF INVESTMENT SOURCES ON THE REGIONAL ECONOMY

Abstract. The article analyzes investments made in the Surkhandarya region and their sources. The analysis process used statistical data from 2010-2022 for the regions of the region. Based on the study, sources have been identified that have a strong influence on the distribution of attracted investments by region. Also, based on the results, proposals were developed to increase the volume of investment attraction.

Key words: region; investments; enterprise funds; state budget funds; means of violence; foreign investment.

Махмудов Турсунпулат Давронович
Докторант Термезского государственного университета

ВЛИЯНИЕ ИСТОЧНИКОВ ИНВЕСТИЦИЙ НА ЭКОНОМИКУ РЕГИОНА

Аннотация. В статье анализируются инвестиции, осуществляемые в Сурхандарьинской области, и их источники. В процессе анализа использованы статистические данные 2010-2022 годов по регионам области. На основе проведенного исследования выявлены источники, оказывающие сильное влияние на распределение привлеченных инвестиций по регионам. Также по итогам разработаны предложения по увеличению объемов привлечения инвестиций.

Ключевые слова: регион; инвестиции; средства предприятия; средства государственного бюджета; средства насилия; иностранные инвестиции.

DOI: <https://doi.org/10.47390/SPR1342V3SI8Y2023N18>

Кириш

Миңтақаларни барқарор ўсишини, соҳа ва тармоқларининг мутаносиб ривожланишини таъминлашда инвестициялар муҳим рол ўйнайди. Бу эса, инвестицияларни фаол даражада жалб этиш ҳамда улар кўламини оширишни талаб

қиласи. Шундай бўлсада, инвестициялар кўламини оширишгина эмас, улардан самарали ҳамда оқилона фойдаланишга ҳам эътибор қаратишимиш лозим. Бунда, инвестицияларни жалб қилиш билан бирга соҳа ва тармоқларда оптимал тақсимлаш ҳам муҳим саналади. Инвестицияларни минтақаларда жалб этишни оптимал тартиба солиши механизмларини такомиллаштиришда илмий-услубий жиҳатларини тизимли тадқиқ қилиш лозим.

Жумладан, минтақаларда инвестицияларни жалб этиш масаласини тадқиқ қилишда соҳа ва тармоқлар кесимида номутаносиб тақсимланишига алоҳида эътибор қаратамиш. Бу эса, минтақаларда инвестицияларни жалб этишни оптимал тартиба солиши такомиллаштириш масаласини муҳимлик даражасини белгилаб беради. Одатда, инвестицияларнинг асосий улушкини ташкил қилувчи марказлашмаган инвестициялар юқори даромадли соҳаларга йўналтирилиши билан тавсифланади [1]. Айниқса соҳа ва тармоқлар кесимида саноат ва хизматларга йўналтирилган инвестициялар қишлоқ хўжалигига нисбатан устун ҳисобланади. Ўз навбатида, саноат соҳасининг тармоқларида эса, хорижий инвестицияларнинг асосий қисмини табиий ресурсларни қазиб олиш ва дастлабки қайта ишлашга йўналтирилганлик даражаси ҳам катта улушга эга. Демак, инвестицияларни манбалар кесимида марказлашмаган инвестицияларни жалб этиш ҳамда соҳалар кесимида тақсимланишини тартиба солиши такомиллаштишимиз лозим. Бунда масаланинг иқтисодий-статистик жиҳатларига, иқтисодий-математик ёндашувларга ҳамда истиқбол кўрсаткичларини ишлаб чиқишга эътибор қаратамиш.

Таҳлил ва натижалар

Сурхондарё вилоятига киритилган инвестициялар йилдан-йилга ўсиб бормоқда. Шундай бўлсада, шаҳар ва туманлар кесимида бир-биридан кескин фарқланиш мавжуд. Шунингдек, йиллар кесимида нотекис ўзгаришларга эга бўлмоқда. Мазкур кўрсаткичларни иқтисодий-статистик таҳлил қилиш орқали минтақанинг барқарор ўсишини таъминлашга қаратилган таклифлар ишлаб чиқамиш. Жумладан, вилоятга йўналтирилган инвестицияларнинг 2010-2022 йиллардаги реал ҳажмининг ўртача ўсиш суръати 113,6 фоизга teng бўлган. Шунингдек, 2010, 2014, 2020 ва 2022 йилларда салбий ўсиш кузатилган. Мазкур ҳолатнинг биринчи сабаби, минтақада қазиб олиш саноатининг ривожланиши ҳисобига ушбу йўналишда киритилган инвестициялар ҳажмининг аввалги йилларга нисбатан кескин ўсиши ҳисобига манбаларидаги нотекис ўзгариш ҳисобига юз берган. Яъни, хорижий инвестицияларнинг улushi 2019 йилда 2018 йилдаги 21,4 фоиздан кескин 66,3 фоизга ўсган бўлса, 2020 йилда 60,1 фоизгача пасайган. Худди шундай ҳолат банк ва аҳоли маблағлари манбасида ҳам кузатилган бўлиб, унинг улushi 2019 йилдаги 11,1 фоиздан 2020 йилда 7,6 фоизга пасайган. Шу билан бирга, мазкур даврда коронавирус пандемиясининг салбий таъсири ҳам юз берган. Шуни алоҳида таъкидлаймизки, инвестицияларнинг ўсиш суръати 2016 йилдаги 107,6 фоиздан 2017 йилга келиб кескин ўсиб 148,4 фоизни ифодалаган ҳамда 2018-2019 йилларда юқори ўсиш кузатилган.

Юқоридагилар қатори минтақанинг шаҳар ва туманларида ҳам 2010-2022 йилларда ўртача ижобий ўсиш кузатилган. Жумладан, энг юқори ўртача ўсиш суръатлари Бандиҳон ва Бойсун (161,7 фоиз) туманларида аниқланди. Нисбатан паст ўртача ўсиш суръатлари Олтинсой (106,8 фоиз), Кумқўргон (107,8 фоиз), Узун (108,6

фоиз), Қизириқ (109,4 фоиз) туманларига тўғри келмоқда. Паст кўрсаткичлар тўғри келган туманлардаги ҳолатни омилли тадқиқ этганимизда икки жиҳатни аниқладик. Биринчидан, ушбу туманлар асосан қишлоқ хўжалиги соҳасига ихтинослашган. Жумладан, саноат ва хизматлар соҳасининг улуши ўта паст қийматларга эга. Иккинчи сабаб эса, инфратузилманинг ривожланмаганлиги ҳисобланади. Шу боис, мазкур ҳудудларда давлат хорижий шерикчилик асосида инфратузилмани, айниқса, агрологистика тизимини ривожлантириш лозим.

Шунингдек, инвестицилар кўламини, уларнинг тақсимотини оптималлаштириш ҳамда ривожлантириш учун туманлар кесимида ҳиссаларини ҳам алоҳида баҳолаймиз. Жумладан, вилоятдаги инвестициялар кўламини 100 фоиз деб олсак, унга шаҳар ва туманларнинг қўшган ҳиссаси нотекис ўзгариб борган. Юқори кўрсаткичлар Бойсун (15 фоиз), Сариосиё (11,7 фоиз) туманларига ҳамда Термиз (13,2 фоиз) шахрига тўғри келган. Нисбатан, паст улушлар эса Ангор (3,5 фоиз), Музработ (3,5 фоиз), Узун (3,0 фоиз), Шўрчи (3,3 фоиз) туманларида аниқладик (1-жадвал). Мазкур ҳолат омилли таҳлил қилинганда юқори боғлиқлик инфратузилма эканлигини аниқладик. Шунингдек, ушбу ҳудудлар вилоят марказидан узоқлиги ҳамда нисбатан ривожланиш даражаси паст туманлар ҳисобланади. Аввалги параграфда кўриб ўтганимиздек, аҳоли жон бошига тўғри келган саноат ва қишлоқ хўжалиги маҳсулотлари бўйича мазкур туманлар ўртача вилоят кўрсаткичидан ортда қолмоқда. Демак, туманлар кесимида инвестицияларни жалб этишни оптимал тартибга солишни такомиллаштириш учун қўйидагиларни таклиф қиласиз:

туманлар хусусиятига мос ва мавжуд хом ашёни қайта ишловчи тадбиркорлик фаолиятини ривожлантириш;

агроинфратузилма обьектларини ривожлантиришга қаратилган фаолиятга давлат инвестицияларини кенгайтириш;

ишлаб чиқариш ва ижтимоий инфратузилмани ривожлантириш;

ҳудудларни ривожлантириш бўйича дастурлар ишлаб чиқиш ва ҳаётга татбиқ қилиш.

Шу билан бирга, минтаقا ҳудудларида инвестицияларни жалб этишни оптимал тартибга солишда манбалари ва уларнинг ўзига хос хусусиятларига ҳам тўхталамиз. Бунда, дастлаб минтақага жалб этилган инвестициялар манбаларидағи энг юқори улушга эга корхона маблағлари ҳиссасини баҳолаймиз. Ушбу кўрсаткич бўйича Термиз шаҳри (31,3 фоиз), Бандиҳон (39,0 фоиз), Термиз (40,4 фоиз), Шеробод (39,8 фоиз) туманларидан бошқа ҳудудларда 50 фоиз ва ундан юқори ҳолат аниқланди. Юқори улуш кузатилган ҳудудларда бошқа манбаларни жалб этиш механизмининг етарлича шаклланмаганлигидан далолат беради (2-жадвал). Демак, асосий капиталга киритилган инвестицияларнинг қолган манбаларини ҳам баҳолаймиз.

Жумладан, минтаقا ҳудудларининг инвестиция салоҳиятини оширишда давлат бюджети маблағлари муҳим ўрин тутади. Мазкур манба инвестиция кўламини икки йўналишда ўсишига ҳамда жалб қилишни оптимал тартибга солишда долзарб рол ўйнайди.

1-жадвал

**Сурхондарё вилоятига киритилган инвестициялардаги шаҳар ва туманларнинг
ҳиссаси, фоизда [4]**

Худуд номи	20 10	20 11	20 12	20 13	20 14	20 15	20 16	20 17	20 18	20 19	20 20	20 21	20 22	Ўрт ача
Термиз ш.	7,2	10, 0	10, 2	14, 6	12, 9	14, 0	12, 3	20, 0	16, 4	10, 9	12, 1	13, 4	16, 9	13,2
Олтинс ой	4,9	4,6	4,4	5,0	4,9	4,7	4,3	3,4	3,4	2,2	3,5	2,9	2,5	3,9
Ангор	2,9	3,0	3,0	4,0	4,3	4,2	4,5	3,7	3,4	1,5	2,0	3,6	4,7	3,5
Бандиҳон										0,4	0,7	1,6	2,2	1,2
Бойсун	14, 7	8,5	8,4	8,7	9,4	9,4	9,3	7,5	7,4	45, 6	32, 6	13, 9	19, 0	15,0
Денов	5,7	6,0	6,6	7,1	7,5	7,4	7,4	5,9	5,5	4,8	6,4	10, 8	10, 9	7,1
Жарқу рғон	7,1	7,2	7,3	9,7	9,6	9,4	9,4	7,5	8,6	5,5	6,0	4,1	5,6	7,5
Қизир иқ	3,5	6,0	5,9	6,7	6,4	6,2	6,1	4,5	5,4	1,7	1,8	2,9	2,3	4,6
Қумқу рғон	6,6	6,1	6,3	6,9	6,8	6,8	6,7	6,5	4,1	2,1	3,4	4,6	3,9	5,5
Музраб от	3,1	3,3	3,4	4,3	4,2	4,1	4,0	3,1	3,0	2,8	3,3	4,6	2,9	3,5
Сариос иё	15, 6	11, 2	10, 9	12, 1	11, 7	11, 5	11, 7	10, 1	11, 4	9,1	7,7	18, 1	11, 0	11,7
Термиз	5,0	5,3	5,6	7,8	8,5	8,8	10, 0	7,7	6,8	5,8	8,6	7,1	7,3	7,2
Узун	3,2	2,9	2,9	3,9	4,0	3,9	4,1	3,0	2,0	1,8	2,5	2,9	2,4	3,0
Шероб од	3,8	4,4	4,4	5,2	5,7	5,6	5,9	6	8	3,4	6,5	6,2	5,0	6,9
Шўрчи	3,3	3,2	3,1	4,0	4,1	4,0	3,8	3,3	2,8	1,9	2,9	3,2	3,5	3,3

2-жадвал

**Сурхондарё вилояти ҳудудларига киритилган инвестиция манбаларидағи
корхона маблағлари улуши, фоизда [4]**

Худуд номи	20 10	20 11	20 12	20 13	20 14	20 15	20 16	20 17	20 18	20 19	20 20	20 21	20 22	Ўрт ача
Термиз ш.	34, 0	37, 1	30, 3	20, 5	30, 9	28, 0	19, 2	35, 5	33, 0	29, 9	27, 7	33, 5	46, 8	31,3
Олгинс ой	57, 9	48, 2	51, 1	61, 2	85, 3	75, 7	72, 3	76, 9	34, 7	23, 8	54, 5	33, 9	42, 4	55,2
Ангор	61, 2	62, 6	58, 3	65, 3	61, 0	70, 6	67, 5	62, 2	36, 9	36, 8	39, 2	26, 4	24, 5	51,7

Бандиҳон	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	53,0	37,5	26,6	39,0
Бойсун	25,4	57,3	42,7	29,6	36,4	39,9	28,3	47,9	31,5	2,0	4,7	11,0	8,1	28,1
Денов	64,4	67,1	73,4	75,0	74,7	73,3	73,4	68,8	42,5	35,3	42,6	30,6	34,2	58,1
Жарқуровон	66,6	66,4	64,9	72,3	76,7	75,9	66,9	51,3	33,2	18,3	58,4	45,9	47,1	57,2
Қизир иқ	58,8	62,5	51,3	65,5	67,8	71,2	77,7	76,9	50,7	31,1	29,1	23,2	26,6	53,3
Кумқурғон	71,3	73,6	76,7	67,5	80,4	77,5	78,3	65,0	48,1	30,6	26,0	22,3	34,1	57,8
Музработ	61,5	51,3	45,7	47,9	70,9	77,5	72,1	62,0	36,4	25,1	33,4	29,5	48,5	50,9
Сариосиё	27,4	82,3	83,3	79,2	78,3	81,1	80,6	57,1	20,0	26,1	20,5	33,0	21,1	53,1
Термиз	45,0	50,4	52,6	29,5	51,0	45,9	43,8	54,0	40,1	19,7	28,0	30,7	34,6	40,4
Узун	69,2	65,1	66,0	57,4	74,3	69,7	81,0	66,4	65,9	33,5	30,6	32,0	35,9	57,5
Шеробод	42,9	54,4	48,0	44,1	47,8	53,4	51,0	19,6	29,2	25,4	21,9	35,2	44,3	39,8
Шўрчи	49,6	59,7	63,4	57,8	72,5	62,5	74,0	64,6	59,6	37,3	26,7	39,2	40,6	54,4

Жумладан, биринчи йўналиш бўйича инвестиция минтақада капитал ҳажмига ҳисса қўшади ва унинг кўламини оширади. Бу айниқса, инвестиция жалб этиш нисбатан ортда қолган ҳудудлар учун зарурдир. Иккинчи йўналишда, давлат инвестицияси хусусий сектор ва хорижий инвесторлар учун рағбатлантириш вазифасига эга ҳисобланади. Чунки, таҳлиллар натижасини қўрсатишича, давлат бюджетидан йўналтирилган инвестициялар хорижий инвестиция ҳамда банк ва аҳоли маблағлари кўлами билан ижобий корреляцияга эга бўлган. Шу билан бирга, давлат бюджети инвестицияларининг юқори даврида минтақадаги инфратузилманинг ҳам мутаносиб ривожланиши таъминланган. Шундай бўлсада, мазкур манбанинг самарадорлик таъсири иқтисодиётда миқдорий таъсирига нисбатан ортда қолади. Бунинг асосий сабаби, давлат доим ҳам самарадорлиги юқори ёки иқтисодий нафлилигига мувофиқ инвестиция фаолиятини амалга оширмайди. Аксинча, ижтимоий нафга ҳам эътибор қаратади. Жумладан, туманларда амалга оширилаётган “обод маҳалла”, “обод қишлоқ” дастурлари, “аёллар дафтари”, “темир дафтар”, “ёшлар дафтари” кабиларга йўналтирилган маблағлар шулар жумласидандир. Бундан ташқари, аҳолига мунносиб ҳаёт тарзини ташкил қилиш учун ажратилаётган субсидияларни ҳам санаб ўтишимиз мумкин.

Мазкур манбанинг вилоят ҳудудлари бўйича юқори улуши Термиз шахри (16,4 фоиз), Олтинсой (12 фоиз), Бандиҳон (26,8 фоиз) туманларига тўғри келган (3-жадвал).

Нисбатан паст кўрсаткичлар эса Бойсун (2,0 фоиз), Денов (5,4 фоиз), Сариосиё (2,8 фоиз) туманларига мос келган. Юқори улушга эга худудларни жорий вақтда инфратузилмани ривожлантиришга қаратилган давлат дастурларининг қабул қилинганлиги билан асослаймиз. Давлат бюджети инвестициялари паст улушга эга туманларда реал ҳажми ўсувчи ҳолатга эга бўлсада, қисқариш сабаби - инвестициянинг қолган манбаларининг юқори улушлари билан асослаймиз. Яъни, мазкур туманлар табиий ресурсларга бой худудлар ҳисобланиб, ушбу минтақаларга йўналтирилган хорижий инвестиция ҳамда тижорат банклари маблағлари ҳиссаси юқоридир.

Шу боис, минтақага жалб этилган инвестицияларнинг манбаларидаги хорижий манбаларни тадқиқ этамиз. Жумладан, хорижий инвестицияларнинг юқори улуси Бойсун (53,2 фоиз), Термиз (27,7 фоиз), Шеробод (24,7 фоиз) туманларига ва Термиз (24,2 фоиз) шаҳрига тўғри келмоқда. Нисбатан паст кўрсаткичлар эса Олтинсой (12,7 фоиз), Узун (12,3 фоиз), Денов (13 фоиз) туманларига тегишли эканлигини аниқладик. Шундай бўлсада, охирги йилларда шаҳар ва туманларда хорижий маблағларнинг инвестициялардаги улуси юқори кўрсаткичларга эга бўлган (2.2.4-жадвал). Яъни, 2019-2022 йиллар давомида энг паст кўрсаткич Сариосиё туманига тегишли бўлган ва 20 фоизни ташкил қилган.

3-жадвал

Сурхондарё вилояти ҳудудларига киритилган инвестиция манбаларидаги давлат бюджети маблағлари улуси, фоизда [4]

Ҳудуд лар номи	20 10	20 11	20 12	20 13	20 14	20 15	20 16	20 17	20 18	20 19	20 20	20 21	20 22	Ўрт ача
Термиз ш.	28, 7	23, 5	9,2	7,0	12, 9	7,8	37, 3	19, 7	9,4	10, 5	16, 7	16, 5	13, 7	16,4
Олтинс ой	28, 7	18, 2	9,5	4,8	5,7	5,9	5,8	11, 0	2,8	15, 4	9,0	15, 8	22, 8	12,0
Ангор	13, 7	11, 6	5,9	4,2	4,7	1,4	2,3	3,1	1,8	14, 0	27, 9	11, 9	5,8	8,3
Бандиҳ он	x	x	x	x	x	x	x	x	x	10, 4	39, 4	30, 5	26,8	
Бойсун	0,7	2,9	0,4	4,6	2,2	2,3	2,6	0,7	2,3	1,0	1,5	2,4	1,9	2,0
Денов	19, 3	9,1	1,3	2,2	0,8	1,5	3,1	7,6	2,6	11, 5	10, 6	14, 0	28, 1	8,6
Жарқу рғон	7,6	9,2	3,9	1,1	3,6	3,8	3,9	1,7	2,6	5,8	8,1	11, 9	6,8	5,4
Қизир иқ	19, 5	8,2	1,4	3,2	2,6	2,6	3,1	5,4	1,4	12, 3	19, 4	17, 1	16, 4	8,7
Қумқу рғон	14, 2	7,2	2,3	3,7	3,1	3,6	4,2	2,9	5,3	17, 5	12, 6	8,7	15, 4	7,7
Музраб от	19, 9	4,4	1,7	7,7	5,1	4,6	5,5	14, 4	3,0	6,1	7,9	11, 0	12, 5	8,0
Сариос иё	0,5	2,3	0,8	1,7	4,0	2,0	2,3	2,3	0,7	2,1	5,8	3,2	8,9	2,8

Термиз	4,8	25, 2	14, 3	2,3	2,9	2,4	3,1	2,3	3,3	10, 0	4,9	10, 1	9,5	7,3
Узун	15, 7	7,0	1,0	1,6	1,7	2,1	2,1	4,5	1,2	10, 7	7,6	19, 1	22, 3	7,4
Шероб од	15, 7	15, 1	1,4	3,0	0,6	0,7	1,3	1,9	0,7	7,8	6,8	17, 5	12, 5	6,5
Шўрчи	15, 3	5,4	4,2	8,9	3,0	4,0	4,2	9,5	2,3	13, 4	13, 0	12, 6	10, 7	8,2

4-жадвал

**Сурхондарё вилояти худудларига киритилган инвестиция манбаларидағи
хорижий маблағлар улуши, фоизда [4]**

Худуд лар номи	20 10	20 11	20 12	20 13	20 14	20 15	20 16	20 17	20 18	20 19	20 20	20 21	20 22	Үрт ача
Термиз ш.	27, 8	29, 6	27, 0	38, 3	15, 1	12, 5	8,1	12, 8	18, 0	26, 0	40, 8	33, 2	25, 3	24,2
Олгинс ой	11, 3	10, 6	1,9	0,7	0,0	0,1	0,0	0,0	3,3	49, 5	28, 5	29, 8	30, 0	12,7
Ангор	9,2	8,6	19, 1	5,4	19, 9	17, 0	10, 1	15, 1	15, 6	25, 5	19, 8	41, 7	59, 4	20,5
Бандих он	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	26, 3	9,8	34, 4	23,5
Бойсун	28, 1	7,6	30, 1	39, 1	51, 1	46, 9	38, 8	40, 2	47, 9	95, 3	93, 4	83, 6	89, 2	53,2
Денов	6,2	1,4	1,0	0,9	3,6	3,1	0,4	2,7	2,8	34, 0	40, 9	42, 0	30, 3	13,0
Жарқу рғон	7,0	17, 5	11, 7	1,6	3,9	3,3	3,8	23, 9	24, 5	54, 2	20, 8	27, 2	28, 7	17,5
Қизир ик	6,3	14, 8	14, 6	6,3	0,0	0,1	0,0	0,0	0,7	40, 5	33, 2	51, 5	38, 4	15,9
Кумку рғон	2,5	5,2	3,5	2,1	3,6	3,0	5,9	22, 0	22, 2	28, 5	41, 9	55, 5	42, 8	18,4
Музраб от	3,7	21, 0	15, 2	8,3	2,8	0,1	0,0	0,0	37, 6	62, 7	43, 5	50, 8	33, 7	21,5
Сариос иё	0,1	0,6	7,2	0,9	0,0	0,1	0,0	0,0	41, 9	49, 5	68, 2	34, 0	19, 4	17,1
Термиз	11, 5	5,3	15, 7	29, 4	20, 3	14, 4	27, 7	18, 6	36, 8	46, 7	40, 5	52, 5	40, 2	27,7
Узун	1,5	0,9	0,0	1,4	0,0	0,1	0,0	0,0	0,0	46, 7	52, 4	33, 8	23, 5	12,3
Шероб од	1,8	0,4	11, 2	7,9	31, 7	26, 3	19, 3	4,1	13, 1	60, 7	67, 0	38, 5	39, 1	24,7
Шўрчи	10, 5	6,6	9,7	2,4	0,0	0,1	0,0	0,0	0,3	31, 3	49, 6	40, 1	44, 0	15,0

Демак, туман ва шаҳарлардаги инвестицион фаоллик ўсмоқда. Шундай бўлсада, ҳануз диспропорция юқорилигича қолмоқда. Яъни, энг юқори ва паст кўрсаткичга эга худудлар ўртасидаги фарқланиш 4 баробар ҳамда ундан ҳам юқори қийматларга эга ҳисобланади. Бу эса, инвестицияларни жалб этишни оптималь тартибга солишни такомиллаштиришнинг муҳимлигини ифодалайди. Бунинг учун, Сурхондарё вилоятида хорижий инвесторлар учун қулай шарт-шароитлар яратишга эътибор қилиш зарур. Хорижий тажрибаларда юқори самара берган усул ва йўл эркин иқтисодий зоналарни ташкил қилиш ҳамда кенгайтиришдан иборат.

Шу билан бирга, хорижий капитал каби тўғридан-тўғри инвестициялар таркибида банклар ва аҳоли маблағлари ҳам муҳим манба ҳисобланади. Мазкур кўрсаткичининг юқори даражаси Термиз шахри (19,4 фоиз) ҳамда Термиз туманига (17,1 фоиз) тўғри келган бўлса, паст ҳолат Бойсун туманига (6,6 фоиз) тегишли (5-жадвал). Мазкур ҳолатда юқори кўрсаткичларни ифодалашда икки жиҳатни кўрсатиб ўтамиш. Жумладан, мазкур худудларда аҳоли даромадлари ҳамда уларга тўғри келган ишлаб чиқариш кўлами бошқа туманларга қараганда юқори ҳисобланади. Иккинчи муҳим жиҳат эса, мазкур туман ва шаҳарларда мавжуд инфратузилма объектлари, хусусан тижорат банклари сони қолган туманларга қараганда юқоридир. Демак, инвестицияларни жалб этиш ҳамда худудлар даражасида оптималь тақсимлашда улардаги инвестиция салоҳияти ҳамда жозибадорлигини ошириш муҳим саналар экан.

Юқорида олиб борилган тадқиқотларимиз асосида хулоса қилсак минтақа худудларида мавжуд инфратузилма, аҳоли даромадлари ҳамда табиий ресурслар фарқланиши ўз навбатида инвестицияларнинг ҳам нотекис тақсимланишига сабаб бўлган. Бу эса, худудларни инвестиция салоҳиятини оширишга, уларнинг жозибадорлигини ривожлантиришга эътибор қаратишни талаб этмоқда [3]. Бунда, вилоятнинг чегара худудлардаги жойлашганлиги, сиёсий омиллар таъсири юқорилигига ҳам эътибор беришимиз лозим. Мазкур масалаларни ижобий ҳал этиш учун эркин иқтисодий зоналарни ташкил этиш зарур. Айниқса, халқаро тажрибаларга мувофиқликда яратилган имтиёзларни максимал даражада берилиши лозим. Чунки, Европа, Хитой, Жанубий Корея каби давлатларда эркин иқтисодий зоналар асосан чегара худудларда ҳамда мамлакатнинг чекка вилоятларида ташкил этилади. Бу тажриба Сурхондарё вилояти учун мос келади.

5-жадвал

Сурхондарё вилояти худудларига киритилган инвестиция манбаларидағи тижорат банклари ва аҳоли маблағлари улуши, фоизда [4]

Ҳудуд номи	20 10	20 11	20 12	20 13	20 14	20 15	20 16	20 17	20 18	20 19	20 20	20 21	20 22	Ўрт ача
Термиз ш.	5,5	7,6	11, 9	19, 1	32, 7	31, 7	27, 1	15, 6	30, 7	31, 6	13, 7	12, 9	12, 6	19,4
Олтинс ой	1,9	20, 8	27, 4	18, 8	6,9	10, 4	9,9	9,9	15, 4	8,4	7,1	18, 6	4,8	12,3
Ангор	12, 0	12, 6	12, 4	15, 8	7,7	6,8	12, 4	13, 6	40, 1	20, 7	8,9	15, 9	9,3	14,5
Бандих он	x	X	x	x	x	x	x	x	x	x	7,8	11, 6	8,2	9,2

Бойсун	3,3	14, 2	7,9	18, 3	5,2	4,4	3,3	9,6	14, 4	1,4	0,3	2,5	0,5	6,6
Денов	9,9	16, 3	18, 1	16, 1	14, 2	13, 9	12, 1	9,1	46, 9	18, 1	4,3	7,0	4,8	14,7
Жарқу рғон	17, 7	4,7	10, 1	13, 0	10, 3	10, 7	23, 2	20, 7	33, 6	20, 7	12, 1	11, 7	14, 4	15,6
Қизир иқ	11, 0	8,8	28, 6	16, 7	16, 5	15, 8	8,9	12, 7	33, 3	12, 1	17, 3	7,5	18, 4	16,0
Қумқу рғон	8,0	8,9	5,7	12, 5	9,9	8,5	7,6	8,9	18, 8	19, 3	17, 1	11, 0	6,8	11,0
Музраб от	14, 9	14, 7	26, 9	30, 5	12, 5	10, 7	14, 6	12, 3	13, 9	4,9	11, 9	4,9	5,3	13,7
Сариос иё	31, 5	11, 7	5,5	15, 3	15, 6	11, 3	10, 9	5,9	34, 4	20, 5	4,2	3,1	10, 4	13,9
Термиз	19, 0	15, 8	14, 8	14, 6	10, 5	29, 1	21, 7	21, 7	10, 6	22, 3	25, 6	5,8	10, 6	17,1
Узун	12, 0	17, 0	13, 8	31, 4	14, 0	19, 7	9,9	24, 7	25, 3	6,2	6,6	12, 8	18, 0	16,3
Шероб од	14, 2	24, 5	22, 4	17, 6	11, 8	10, 4	7,7	17, 2	33, 0	4,7	1,6	3,0	3,9	13,2
Шўрчи	23, 3	23, 4	8,8	19, 6	9,8	22, 8	14, 7	20, 4	29, 6	15, 3	10, 2	6,6	4,6	16,1

Минтақада инвестициялар ва уларнинг манбалари бўйича таркибий ўзгаришларни баҳолаймиз. Амалга оширилган таҳлилларимизни ифодалашича, инвестицияларнинг худудлардаги улуши бўйича таркибий ўзгаришларнинг ижобий жиҳатлари Бандиҳон (0,075), Бойсун (0,129), Шеробод (0,120) туманларидан ташқари шаҳар ва туманларга мос келган (6-жадвал). Яъни, инвестицияларнинг худудлардаги улуши бир-бирига яқин ҳолатни ифодалаган. Шунингдек, корхона ўз маблағлари ҳисобига амалга оширилган инвестициялар бўйича таркибий ўзгаришларни тадқиқ қилганимизда ўзаро мувофиқликни аниқладик. Тижорат банклари ва аҳоли маблағлари бўйича олиб борилган таҳлилларимиз худудларнинг кескин фарқланишини ифода этмоқда. Шунингдек, давлат бюджети маблағлари фарқланиши Жарқўрғон туманидан (0,059) бошқа худудларнинг барчасида кузатилган. Шу билан бирга, уларнинг инвестицияларни минтақада жалб этишга таъсирчанлигини баҳолаймиз.

6-жадвал

Сурхондарё вилояти шаҳар ва туманларида кластерли ёндашув асосида аниқланган таркибий силжишлар [4]

Худудлар номи	Инвестиция нинг худудларда ги улуши бўйича	Корхона ўз маблағлари нинг инвестиция даги улуши бўйича	Тижорат банклари ва аҳоли маблағлари нинг инвестиция	Хорижий маблағлар нинг инвестициядаги улуши бўйича	Давлат бюджети маблағлари нинг инвестиция даги улуши бўйича
---------------	--	---	--	--	---

			даги улуши бўйича		
Термиз ш.	0,018	0,021	0,042	0,034	0,109
Олтинсой	0,009	0,026	0,112	0,162	0,087
Ангор	0,017	0,012	0,111	0,100	0,131
Бандихон	0,075	0,031	0,025	0,179	0,094
Бойсун	0,129	0,069	0,221	0,027	0,192
Денов	0,015	0,009	0,183	0,071	0,159
Жарқурғо н	0,010	0,016	0,055	0,116	0,059
Қизириқ	0,025	0,014	0,118	0,104	0,081
Кумқурғо н	0,010	0,009	0,034	0,043	0,098
Музработ	0,010	0,014	0,065	0,075	0,162
Сариосиё	0,027	0,035	0,171	0,094	0,192
Термиз	0,008	0,022	0,072	0,033	0,188
Узун	0,009	0,013	0,094	0,116	0,133
Шеробод	0,120	0,019	0,119	0,086	0,125
Шўрчи	0,006	0,010	0,079	0,087	0,098

Жумладан, инвестициянинг худудлардаги улушига корхона ўз маблағларининг таъсири юқори бўлиб, тижорат банклари ва аҳоли маблағлари (0,40) ҳамда давлат бюджети (0,23) манбалари кучсиз ижобий таъсирга эга.

Шунингдек, корхона ўз маблағлари билан тижорат банклари ҳамда аҳоли маблағлари (0,52) ҳамда давлат бюджети (0,45) ўртасида ҳам ижобий боғланишни аниқладик. Шунингдек, тижорат банклари ва аҳоли маблағлари ҳамда давлат бюджети ўртасида ҳам ижобий боғланишни мавжуд (0,58). Хорижий капитал билан қолган манбалар ўртасида тескари кучсиз боғлиқлик аниқланди (7-жадвал).

7-жадвал

Сурхондарё вилоятида инвестицияларнинг тақсимланишига таъсир қилувчи омилларнинг корреляцион боғлиқлиги¹

Кўрсатки ч	y	X 1	X 2	X 3	X 4
y	1				
X 1	0,689712	1			
X 2	0,404781	0,519779	1		
X 3	-0,07025	-0,14112	-0,20321	1	
X 4	0,234401	0,451681	0,582309	-0,5209	1

Изоҳ:

Омил номи	Инвестици янинг	Корхона ўз маблағлар	Тижорат банклари ва	Хорижий маблағла	Давлат бюджети

¹ Муаллиф ҳисоб-китоблари асосида тўлдирилган.

	худудлард аги улуши бўйича	ининг инвестици ядаги улуши бўйича	аҳоли маблағлари нинг инвестиация даги улуши бўйича	рнинг инвестиц иядаги улуши бўйича	маблағлар ининг инвестици ядаги улуши бўйича
Белгиси	у	X 1	X 2	X 3	X 4

Демак, давлат бюджети маблағлари асосан маҳаллий инвестициялар қўламига юқори боғлиқликни ифодаламоқда. Шунингдек, вилоятда инвестицияларни жалб қилишда устувор манба корхона ўз маблағларига тегишли. Бу эса, вилоятнинг кичик бизнес ва тадбиркорлик салоҳияти мавжудлигини, уни ривожлантиришга эътибор қилишни талаб этади. Жумладан, тадбиркорликни дастлаб меҳнатталаб соҳаларга, хусусан, тўқимачилик ва озиқ-овқат саноатига эътибор қилиш зарур.бу тармоқларнинг кенгайиши ҳисобига қишлоқ ҳўжалигининг капитал билан таъминланиши ўсади ҳамда саноатнинг капитал талаб тармоқлари ривожланади [2].

Шунингдек, юқоридагилар асосида амалга оширилган корреляцион боғлиқлик орқали регрессия таҳлилини ҳам амалга оширамиз. Олинган натижаларни ифодалашича қуидаги тенгликни ишлаб чиқдик:

$$\begin{aligned} InvHudTaqsim_t = & 1,85 * HudKorUlush_t + 0,10 * HudTijBank_t - 0,03 * \\ & HudXorUlush_t - 0,17 * DavBudjUlush_t + 0,008 \quad (1) \\ & (R^2=70, F=2,45, PF=0,10) \end{aligned}$$

Бунда: $InvHudTaqsim_t$ – вилоят туман ва шаҳарларига киритилган инвестицияларнинг жами улуши.

$HudKorUlush_t$ – худудларга киритилган инвестициялардаги корхона маблағларининг улуши.

$HudTijBank_t$ – худудларга киритилган инвестициялардаги тижорат банклари маблағларининг улуши.

$HudXorUlush_t$ – худудларга киритилган инвестициялардаги хорижий маблағларнинг улуши.

$DavBudjUlush_t$ – худудларга киритилган инвестициялардаги давлат бюджети маблағларининг улуши.

Демак, корхона маблағларининг инвестициялардаги улушининг 1 фоизга ўзгариши худудлардаги инвестиция жалб этиш қўламини 1,85 фоизга, тижорат банклари ва аҳоли маблағларининг 1 фоизга ўзгариши эса 0,10 фоизга мутаносиб ўсишини таъминламоқда.

Хулоса ва таклифлар

Олинган натижаларни ифодалашича, минтақада тўғри инвестициялар қўламининг таъсири ҳам микдор, ҳам самарадорлик бўйича ижобий бўлмоқда. Яъни, корхона ва аҳоли маблағлари тадбиркорлик капиталининг асосини ташкил этади. Шундай бўлсада, давлат бюджетининг салбий таъсири киритилган маблағларнинг узоқ муддатлилиги ҳамда ижтимоий аҳамиятидандир. Яъни, давлат бюджети асосан ишлаб

чиқариш ва ижтимоий инфратузилмага йўналтирилган. Шундай бўлсада, унинг билвосита таъсири юқори ижобий ҳисобланади.

Демак, вилоят ва унинг ҳудудларида инвестицияларни жалб этишни оптималь тартибга солишда асосий эътиборни корхона ҳамда аҳоли ва тижорат банклари манбаларига қаратишимиз лозим. Жумладан, улар кўламини ошириш талаб қилинади. Шу билан бирга, тўғридан-тўғри хорижий инвестициялар улушкини ҳам кенгайтишимиз, бунда юқори қўшилган қиймат яратувчи соҳаларга йўналтиришимиз лозим.

Адабиётлар/Литература/References:

1. OECD (2020), Инвестиционные перспективы в странах Восточного партнерства www.oecd.org/investment/_Investment-perspectives-in-Eastern-Partner-countries.pdf; Кочемасова А.В. Мировой опыт привлечения прямых иностранных инвестиций в условиях глобализации экономики // Финансы и кредит. 2013, 18 (546). С.66-77.
2. Дадаҳонова С.М. Хорижий мамлакатларда инвестиция фаолиятини тартибга солиш йўллари // “Iqtisodiyot va innovatsion texnologiyalar” (Economics and Innovative Technologies) ilmiy elektron jurnali. https://doi.org/10.55439/EIT/vol10_iss3/a9
3. Ирхин Ю.В. Канадский опыт государственной региональной политики: сравнительный анализ // Социально-гуманитарные знания. 2008. № 6. С. 225–240.
4. www.stat.uz

SCIENCEPROBLEMS.UZ

**ИЖТИМОЙ-ГУМАНИТАР ФАНЛАРНИНГ
ДОЛЗАРБ МУАММОЛАРИ**

Nº S/8 (3) – 2023

**АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ СОЦИАЛЬНО-
ГУМАНИТАРНЫХ НАУК**

ACTUAL PROBLEMS OF HUMANITIES AND SOCIAL SCIENCES

**Ижтимоий-гуманитар фанларнинг
долзарб муаммолари**” электрон
журнали 2020 йил 6 август куни 1368-
сонли гувоҳнома билан давлат
рўйхатига олинган.

Муассис: “SCIENCEPROBLEMS TEAM”
маъсулияти чекланган жамияти

Таҳририят манзили:
100070. Тошкент шаҳри, Яккасарой
тумани, Кичик Бешёғоч кўчаси, 70/10-
уй. Электрон манзил:
scienceproblems.uz@gmail.com
Боғланиш учун телефонлар:
(99) 602-09-84 (telegram).